

החינוך החרדי: כמה זה עולה לנו?

האם הולכים וכלים ימי השפע של החינוך החרדי

הייחודית. מרבית מוסדות החינוך של החרדים הם 'מוסדות מוכרים שאינם רשמיים', כלומר, קבלו את הכרתו של שר החינוך, וכפופים לאגף מיוחד במשרד החינוך. מיעוטם של מוסדות החינוך החרדיים הם 'מוסדות פטור', שאינם מוכרים על ידי שר החינוך ופטורים מחובות הכלולות בחוק החינוך, ולפיכך אינם זכאים, לכאורה, לתמיכה כספית מתקציבי המדינה.

פשרה פיקטיבית

המדינה מאפשרת למוסדות מוכרים בלתי-רשמיים גמישות ניכרת בהתאמת תוכניות הלימודים שלהם לצורכיהם, אף אם לכאורה היא איננה מוותרת על אחיזת מסוימת בגרעין הערכים והתכנים המשותף למוסדות החינוך המוכרים. בנוסף בקשת התקציבים של המוסדות החרדיים מופיעה הבטחה לסולידריות עם יתר היהודים במדינה ולהקניית ידיעת הארץ והמדינה לתלמידים. זו מהווה מעין פשרה שקבלה על עצמה המערכת החרדית, לפחות כלפי חוץ, כדי להצדיק מתן המימון של המדינה בהצעות התקציב חוזר על עצמו טקסט, שמהווה מעין אמנה, הקובע את המטרה של "לימוד מקצועות כלליים ומדעיים, הכנת התלמידים למעורבות ולשותפות פעילה, נטילת חלק בכל חי האומה על פי התורה ונאמנות לעם ישראל ולמדינת ישראל". אלא שהמציאות איננה מאפשרת בדיקה מהימנה של המתרחש בשטח, מה גם שהמופקדים על הפיקוח באים מתוך המערכת החרדית.

הממשלתיים השונים המחלקים הקצבות, ומעל לכל, העממות הסמיכה באשר לנתונים האמיתיים של מספר הלומדים והמוסדות מחד, וגודל התקציבים ומקורותיהם, מאידך. כל האסטרטגיה המשוכללת הזו מיתרגמת למכונה משומנת היטב, המשריינת מיליונים רבים מאד של שקלים לחינוך החרדי, ללא מנגנוני השגחה, פיקוח ודיווח נאותים. להלכה, בידי המדינה מצויים הכלים החוקיים הדרושים להפעלת פיקוח ממשי על מוסדות החינוך החרדי, אך למעשה אין הדבר נעשה באורח שיטתי ותקין. דווחיות מבקר-המדינה משקפים היטב, גם אם בדיעבד, את העובדה הזו.

מבין הקטגוריות השונות של מוסדות החינוך

מוסדות החינוך החרדיים למדו ושכללו את אומנות המלחמה על נתחים בעוגת התקציב ולמדו לנצל מגוון גדול של שיטות לחימה לכיבוש היעד

בישראל, מתחלקת השתייכותם של מוסדות החינוך החרדי לשני סוגים עיקריים:

מוסדות מוכרים שאינם רשמיים מוסדות פטור

למוסדות חינוך אלה ניתן לשלוח ילדים שהוריהם אינם הפצים לשלחם לבתי-ספר של הזרמים הממלכתי או הממלכתי-דתי, בשל השקפת עולמם

השבווען הכלכלי החשוב 'ביזנסוויקי' שיתף את קוראיו באחד מגיליונותיו האחרונים בנושא החרדים בישראל. מה מצא כתב-עת יוקרתי, העוסק בענייני כלכלה ועסקים בעולם, לספר למאות-אלפי קוראיו ברחבי כדור-הארץ על חרדי-ישראל! "לעתים נדירות הצליחה קבוצה קטנה כל-כך להשליט עוצמה כה גדולה במדינה דמוקרטית", נאמר בראשית הכתבה. ויותר-המשנה מבשרת לקוראיו של העיתון הכלכלי: "לאולטרה-אורתודוקסים (בישראל) צפוי עתיד (כלכלי) בלתי-יציב."

בעבודת-מחקר מאלפת שהשלימה לאחרונה ורדה שיפר* נפרשים הרקע והפרטים של מנגנון גיוס-המשאבים של מערכות החינוך החרדיים, המאפשרת לקהילה החרדית לשאוב לעצמה תקציבים נדיבים מאד, ללא יחס לגודל הממשי שלה, ואף מעבר לטענתה על הצורך בהשלמות תקציביות, לאזן קיפוח אמיתי או מדומה מן נחלת העבר.

המלחמה המתמדת על עוגת התקציב של המדינה היא ריטואל מסורתי, שהורגלו לו במשך שנים רבות כחלק מההליך הדמוקרטי. מוסדות החינוך החרדי למדו ושכללו את אומנות המלחמה על נתחים בעוגה הזו, ולמדו לנצל מגוון גדול של שיטות לחימה לכיבוש היעד: קונוקטורות פוליטיות, יצירת מסך-עשן. באמצעות טענות של קיפוח ואפליה, ניצול חוסר הסדר הכרוני והאקוטי השורר בין המשרדים

***ורדה שיפר**, מערכת החינוך החרדי בישראל. תקצוב, פיקוח ובקרה. מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות.

שיבת חברון: חינוך חרדי, ללא מנגנוני השגחה, ללא פיקוח ודיווח הולמים

תלמידי "תורת אומנותו" ועלותם החדשית

עלות החדשית (לתלמיד בש"ח)			מספר התלמידים			סוג המוסד
1997	1993	1900	1997	1993	1900	
523	395	200	31,128	18,075	12,547	ישיבה גבוהה
653	492	240	35,606	25,499	19,963	כולל יום שלם
510	440	220	6,102	3,991	3,470	ישיבת בעלייתשובה
			72,836	47,565	35,980	סך הכל

מורכבותם של המוסדות וזכויותיהם לתקציבים. עלויותיו של החינוך העל יסודי גבוהות בעיקר בשל מרכיב הפנימיות שבו, ובשל ההפרדה בין בנים לבנות. מימון הפנימיות נעשה על בסיס שני יסלים, שערךם בתשנ"ה הסתכם ב-16,500 ש"ח לשנה לכל תלמיד. מאחר והחינוך בפנימיות יקר מאד, נוטלים חלק במימונו גורמים ממלכתיים רבים, ובהיקף ניכר, ולכן התמונה הכללית המתקבלת היא מעורפלת מאד; ואולי אפילו מתוך כוונה. בנוסף לתקצוב של משרד החינוך זוכים מוסדות החינוך הדתיים בהקצבות נוספות של משרד לענייני תרות. ההקצבות הללו נעשות על פי קריטריונים שונים ומשונים, ולעתים ללא כל קשר לקיומם או להעדרם של תלמידים בפנימיה. מובן שמוסדות חינוך שאינם דתיים אינם זכאים להקצבות של משרד האמון על ענייני דת. וזה מתבטא באפליה לטובה של מוסדות החינוך הדתיים לעומת מוסדות שאין משרדים ממשלתיים מקבילים למשרד לענייני דתות, מקציבים גם להם כספים מיוחדים. העברות

שתי המערכות האלה מתאפיינות בכך שהן נהנות, במידה זו או אחרת, מאוטונומיה, ובאותה עת גם מתמיכתם של משרדי-ממשלה שונים. כלומר, ניתנת למערכות החינוך האלה חופש ניכר לקבוע את יעדי החינוך שלהן, ולשמור על זיקה מוגבלת מאד לחוק לימוד חובה תש"ט-1949. במלים אחרות, מערכות החינוך החרדיים נהנים מפריבילגיה שאין למוסדות אחרים: קבלת תקציבים תקינים, ללא מחויבות של ממש להכשיר את הלומדים בהם לאזרחות מלאה במדינת-ישראל, כפי שמחויבים מוסדות החינוך הממלכתיים, השואבים את משאביהם וסמכותם ממשרד החינוך.

תהליכי התקצוב עבור החינוך החרדי הם מורכבים למדי, ומתאפיינים בהחלטות ספורדיות ובחיקה אד-הוק. הניסיון להגדיר את מימדי התקציבים הרבים והשונים לאשורם, גורם לתסכול מקצועי, ולעגמת-נפש אזרחית. הפיצול הפנימי על רקע עדתי ודתי בתוך האוכלוסיה החרדית, בנוסף להפרדה המוחלטת בין בנים לבנות לאורך כל שלבי החינוך, גורמים לגידול משמעותי בהוצאות השוטפות. משמעות הפיצול, ההפרדה והפלגנות היא שהרבה

מערכות החינוך החרדיים נהנים מפריבילגיה שאין למוסדות האחרים: קבלת תקציבים תיקניים ללא מחויבות של ממש להכשיר לאזרחות מלאה במדינת ישראל

תקציבים נפרדים מיועדים למספר גדול של מוסדות, עם מספר כולל קטן, יחסית, של תלמידים לכל מוסד. מובן שריבוי המוסדות עם מספר תלמידים קטן כרוך בהוצאות גדולות יותר עבור תשתית, הסעות והנהלה.

פעור גדול בשעות תקן

מוסדות החינוך היסודי של מערכת החינוך מתוקצבים במונחים של שעות תקן. בדיקת היחס של שעות התקן במגורי החינוך השונים מלמדת שלתלמידי החינוך היסודי החרדי יתרון תקציבי גדול, בשל מספר השעות הגדול יותר המוקצה להם. בחינוך הממלכתי היסודי במוצא של 37.7 שעות שבועיות; בחינוך העצמאי 38.8 שעות; ובמעייין החינוך התורני 46 שעות. מכאן שמערכת החינוך החרדי נשכרת הן בכך שהכיתות קטנות יחסית, והן בכך שמספר שעות הלימוד גדול יותר (באופן מוחלט, ובאופן יחסי למספר התלמידים). ועוד: במגורים הממלכתי והממלכתי-דתי יש מורה לכל 19.1 תלמידים, הרי שבמעייין החינוך התורני היחס הוא 12.8:1.

ערפול מכון

תקצוב החינוך העל יסודי מסובך ומעורפל, בשל

הכנס גדול שבעתיים לנוכח הרושם שהערפול בכל הקשור לתקצוב האמיתי ולמספר התלמידים היא מדיניות מכוננת

תקציביות נעשות למוסדות חינוך חרדיים מתבצעות ממקורות שונים במהלך שנת-הכספים שלא דרך התקציבים היעודיים, אלא דרך מנגנונים אחרים, וגם עובדה שגורה זו מקשה על מעקב אפקטיבי אחר הקצאתם של כספי המדינה למטרות חינוך. ורדה שיפר מצאה במחקרה, שקיים ניסיון לשמור על גרעין של סולידריות ושיתוף בתכניות הלימודים, כחלק מהזיקה המשפטית של עמידת המוסד החינוכי בתנאים שונים המקנים לו זכות לקבלת תקציבים מן המדינה. במדינה דמוקרטית מקנים למיעוטים את הזכות לקיים את תרבותם ודתם. לכן שמורה לכל ילד זכותו לחינוך בתחום הדת על פי רצון הוריו. אלא שנושא הפיקוח הן על התקציבים המיועדים לחינוך החרדי, והן על תכני

לטיפול מבחינה פוליטית וחברתית. יתרה מזו, ככל שתתקרב הקהילה החרדית למצב כזה, שבו ייפסקו המקורות הכספיים לקיומה, כך תיאלץ לעבור משבר פנימי עמוק. קשה להאמין שהקהילה החרדית תצליח להקדים תרופה למכה ולהכניס סדר בביתה, ולהגביל את תלותה במקורות הכספיים הציבוריים. אותו קונסנזוס שהחברה הישראלית לא הצליחה להשיג עתה רקע החיכוך המתמיד עם החרדים, יושג על רקע של המציאות הכלכלית, שהיא מובנת ומדויקת יותר מן הפולמוס הרעיוני המופשט. הדברים האלה הם, ככל הנראה, הרקע לקביעתו של הביזנסוויקי האמריקאי, שהקהילה החרדית בישראל עומדת בפני ערעור עתידה הכלכלי.

ודרשותיו מאחיו הבורגנים והעמלים למחיתם גדלו. כמו בהרבה תחומים אחרים, שקשה היה להכריע בהם, ייתכן שגם נושא החרדים ייפתר על רקע כלכלי, מתוך אילוצים כספיים-תקציביים. הקהילה החרדית נמצאת במלכוד, המסמן עבורה סכנה ממשית המצפה לה במורד הדרך: מול שיעור גידול מואץ על רקע ילודה גבוה המתחייב מן האמונה, תגבר תלותם הכלכלית במדינה. על פי הערכות חדשות, תחצה הקהילה החרדית בנקודת-זמן מסוימת את הסף, שמעבר לו לא יאפשר עוד ההגיון הכלכלי את המשך מימדי התלות שלה בחברה הכללית. ככל שתקרב נקודת-מפנה זו, יגברו בישראל הדרישות להפרדת הדת מן המדינה. משבר זה, שיווצר על רקע כלכלי צרוף, יהיה נוח

הלימודים במוסדות האלה, הוא נושא שאין עליו שליטה של ממש. פיקוח אמיתי תלוי בזמינותם של נתונים, וזמינות כזו לא קיימת בכל הנוגע לתוככי החינוך החרדי.

קיפוח הסקטורים הלא-דתיים

מחקרה של ורדה שיפר מעורר מחשבות נוגות: ברור שכספים אלה למגזרים החרדיים באים על חשבון סקטורים אחרים בחברה הישראלית. מי שמוצא עצמו עתה מקופח הם סקטורים בציבור הישראלי, שתקציביהם קוצצו באורח חריף, או נמחקו כליל. כמו בארצות מערביות מודרניות, המעמד הבינוני הרחב בישראל הוא זה העמל קשה למחיתו, ומשלם את רמת-המס הגבוהה ביותר. למעמד הבינוני בישראל אין הנחות וצופרים הוא הנושא הראשי בנטל של מימון תקציב המדינה. הוא גם זה המכשיר את חלק-הארי של דור העתיד של המעמד הבינוני, שימשיך לשלם את מלוא המסים כדי לשאת את המדינה על כתפיו.

לאלה המשלמים את המסים קשה לראות כיצד תקציבים גדולים מופנים לחינוך החרדי, אך הכעס גדול שבעתים לנוכח הרושם, שהערפול בכל הקשור לתקצוב האמיתי ולמספר התלמידים והמוסדות האמיתיים היא ברובה לא אקראית אלא מכוונת. הסרבול של מערכת התקצוב על שלביה הרבים מנוצל באורח שיטתי להעברה בלתי-סבירה של משאבים כספיים, ומערכת הביקורת גם היא חסרת ערך מעשי, לא כל שכן מערכות החקירה והענישה. ורדה שיפר בעבודתה מציינת שאותם מקרי הונאה שמתגלים על ידי המשטרה ונחקרים אינם מדווחים אותו קונסנזוס שהחברה הישראלית לא הצליחה להשיג על רקע החיכוך המתמיד עם החרדים, יושג על רקע של המציאות הכלכלית, שהיא מובנת ומדויקת יותר מפולמוס רעיוני מופשט.

הדברים האלה הם, ככל הנראה, הרקע לקביעתו של הביזנסוויקי האמריקאי, שהקהילה החרדית בישראל עומדת בפני ערעור עתידה הכלכלי. לציבור ונוצר הרושם שאיש איננו נענש או, לפחות, מחזיר את הכספים שנגזלו.

האוכלוסיה הרחבה, גם זו החילונית, התייחסה תמיד לחרדים בסלחנות, כאל אח קטן, אף אם טורדני, כמו כל האחים הקטנים, הנושא על עצמו משימה היסטורית מתוך דבקות אמיתית באמונתו. נושא הדת והאדם המאמין נתפס כנושא רגיש במיוחד שאין לגעת בו ברגע ההיסטורי של תום השואה והקמת מדינת-ישראל. כל זמן שהיה זה סקטור מצומצם, צנוע בתביעותיו ויחסית נחבא אל הכלים, מוכן היה האזרח הממוצע להסכים לזה שחלק מהתקציב הלאומי ילך להחזקתו של האח הקטן, שתורמותו לכלל, אף אם היא בלתי ברורה או בלתי-ניתנת לכימות כלכלי או חברתי, יש לה איזה שהוא ערך רוחני.

האח הקטן החרדי בגר והתעצם

אלא שהאח הקטן גדל והתבגר, וגם ממדיו עבו,

גידול במספר התלמידים במוסדות חינוך חרדיים (תשנ"ה-1995) -- תשנ"ז (1997)

סוג המוסד	מספר התלמידים			עלות חודשית (לתלמיד בש"ח)		
	תשנ"ה	תשנ"ו	תשנ"ז	תשנ"ה-ז	תשנ"ו-ז	תשנ"ז-ז
חינוך עצמאי מעין חינוך תורני	10,800	13,190	14,000	6.1	6.3	29.6
	7,416	8,417	9,448	3.0	3.2	27.4
עצמאי מעין חינוך תורני חינוך מוכר-חרדי חינוך עצמאי- מוסדות פטור	47,182	48,631	50,198	13.4	12.2	27.4
	7,250	8,417	9,448	6.5	6.5	20.4
מעין חינוך תורני, מוסדות פטור	21,370	24,158	25,735	13.0	6.5	20.4
	2,800	2,681	2,372	(4.2)	(11.5)	(15.2)
חינוך גבוה ישיבות	24,290		31,380			29.1

רביץ: המגזר החרדי קיבל סכומי עתק ממשלת נתניה

- הוספנו סיוע של שלושת משרדי הממשלה (פנים, דתות ושיכון) לבתי-כנסת ומקוואות;
- רשמנו פריצת דרך בנושא הסמינרים ויש הכרה שכל בת שלומדת בסמינר זכאית לסיוע. בעבר הלא-רחוק היו סמינרים שקיבלו 90% הכרה וכל השאר הרבה פחות מכך. והיו שלא קיבלו כלל. רק בתקציב השנה נוספו 30 מיליון ש"ח לסמינרים;
- הגדלנו את הסיוע לתלמודי-תורה מכ-50% ל-65%;
- עליית הנוער החלה לממן החזקת מאות תלמידים חרדים.
- רביץ הביע חשש שממשלה אפשרית של מפלגת העבודה לא תקיים את ההסכמים הקואליציוניים שהושגו עם ראש הממשלה בנימין נתניהו, לקראת אישור תקציב השנה, שכלל בניית 400 כיתות למגזר החרדי.

ממשלת נתניהו הגדילה את הסיוע למוסדות החרדיים בסכומי עתק, אמר יו"ר ועדת הכספים של הכנסת אברהם רביץ. כאשר נשאל אם מדובר על מיליארדים, ענה רביץ "אנחנו מדברים על הרבה מאוד כסף. מחמת עינא בישא, אולי כדאי שלא לספור את זה". ברעיון לעיתון מפלגתו "יתד נאמן" אמר רביץ: "זה לא נכון מה שאומרים שהממשלה לא כיבדה את ההסכמים איתנו. אולי אשכח פה ושם כמה עשרות מיליונים אבל מדובר בסכומי עתק". רביץ פרט את פעולות הממשלה למען החרדים:

- תקציב הישיבות עלה באחוזים ניכרים ויש הסכמה להצמיד אותו למדד;
- בניית 400 כיתות כל שנה. אם נכפיל זאת בממוצע של 600,000 ש"ח לכיתה, הרי מדובר בסכום עתק של 240 מיליון ש"ח לשנה;